

Alexander Mitscherlich

Thesen zur Stadt der Zukunft, Suhrkamp, Frankfurt a/M, 1971.

Kritika upućivana stvaraocima poslijeratnih naselja postajala je oko 1960. godine svakim danom sve oštrija i oštrija. Nakon prvih »potraga za krivcem« uvidjelo se da odgovornost za sve neuspjehe na tom polju ne mogu snositi samo arhitekti ili urbanisti, nego da je ona rezultat — kako kaže Hans Paul Bahrtdt u knjizi *Humaner Städtebau* — nedostatka duhovne i političke energije i fantazije, nedostatak angažmana javnosti koja se prema novom naselju ponaša tako bezvoljno, kao da pred sobom ima prirodnu katastrofu.

Godine 1967. organiziran je u Hannoveru 42. kongres Saveza njemačkih arhitekata, posvećen temi »Gdje ćemo živjeti sutra?« Atmosferu uoči kongresa vrlo dobro karakterizira izjava Georga Pichta — da se moderna znanost zasniva na metodičkoj izolaciji pojedinačnih fenomena i na stvaranju stanja preko kojega možemo dobiti rezultate kakve želimo, te da je, shodno tome, sljepilo prema sekundarnim učincima postalo načelom znanosti koje oblikuju naš svijet. Sudionici kongresa bili su predstavnici različitih disciplina, od teoretičara arhitekture (Norberg Schulz), kibernetičara (Frank), povjesničara (Bartaux) i teologa (Koch) do futurologa (Jung), sociologa (Bahrtdt) i socijalpsihologa (Haseloff i Mitscherlich).

Bio je to prvi skup takve vrste održan u Njemačkoj, koji se ozbiljnije pozabavio problemom grada (naselja) u budućnosti. Jer, kao što je rekao profesor Pierre Barteaux, sadašnjost u fizičkom smislu ne postoji. Ona je samo granična linija između dva vremena, prošlosti i budućnosti. Na prošlosti, kao jedinoj realnosti, zasnivaju se svi prohtjevi i pojedina i nacije, a jedino što je interesantno jest budućnost, kao prostor našeg djelovanja i odgovornosti.

Osnovni preduvjet da se spriječe daljnja neuspjela planiranja gradova ili naselja, dakle najbliže čovjeka (Umwelt) — konstatirano je na kongresu — jest upoznavanje mnogostruko isprepletenih, a danas gotovo beznadno izoliranih sila koje utječu na njihovo formiranje. Tako dugo dok smo se zadovoljavali sa svijetom (okolicom) kao nečim što je nastalo samo iz sebe, težište oblikovanja te okolice počivalo je u rukama specijalista. Kada se uvidjelo da svijet u kojem živimo može ovisiti i o našim odlukama, uvidjelo se isto tako da samo interdisciplinarna suradnja može riješiti svu složenost

zadataka koju donosi njegovo planiranje. »Jasni ciljevi u obliku stilova prošlih kultura i epoha zamijenjeni su međusobno protivurječnim utjecajima. Uzrok je tome što su zadaće koje arhitekt dobiva tako velike, da konvencionalne metode više ne mogu zadovoljiti« — naglasio je na istom kongresu profesor Norberg Schulz.

Već iz ovih napomena očigledno je što za moderni urbanizam i arhitekturu znači, ili što bi mogla značiti, suradnja posebno npr. sa sociologijom ili socijalnom psihologijom. A baš o tome i raspravlja, pored ostalog, u svojoj knjizi A. Mitscherlich.

Jedan od glavnih referenata na kongresu bio je i profesor Alexander Mitscherlich. On je upozorio, u vezi s netom rečenim na sve naglašeniji porast stanovništva kao i na to da se računa kako će uskoro 80% cjelokupnog čovječanstva živjeti u gradovima. Još 1966. godine Mitscherlich je održao na Visokoj tehničkoj školi u Darmstadtu (na Institutu za urbanizam) svoje već glasovito predavanje pod naslovom »O mogućem korištenju socijalne psihologije u urbanizmu«; u njemu je argumentirano ukazao na trajne anomalije što ih sa sobom donosi moderno naselje, ali i na to u kojem smislu mogu biti od koristi sociologija i socijalna psihologija da se te anomalije izbjegnu.

Polazeći od osnovne kočnice u suvremenom planiranju (a to je neriješeno pitanje zemljišta) i od činjenice da čovjek nije biće kojemu je okolina naprosto zadana, nego da on okolinu stvara, Mitscherlich pokazuje zašto nova naselja ne mogu pružiti atmosferu **zavičaja** (Heimat); na udaru je njegove kritike socijalna neangažiranost, apatija i nezainteresiranost stanovnika. On nadalje ukazuje na mjesta gdje arhitekti iz neznanja sami sebi čine medvjedu uslugu, a s time u vezi i na neminovnu promjenu identiteta poziva arhitekta: »U ovoj pronalazačkoj civilizaciji, u kojoj su potkopani temelji svim znanostima, promjene u oblasti istraživanja dovele su do promjena u cjelokupnom ekonomskom organizmu, a preko toga su utjecale i na cjelokupan društveni razvoj«. I Mitscherlich nastavlja: »Arhitekt u većini slučajeva nije više stvaralac u smislu minulih stoljeća, nego je on planer ljudske okolice, velike većine čovječanstva, jedinog prostora doživljava i iskustva.« (Ovo predavanje, kao i referat koji je održao 1967. na spomenutom kongresu u Hannoveru objavljeni su u knjizi **Thesen zur Stadt der Zukunft — Teze o gradu budućnosti**)

Tekstovi u ovoj knjizi zapravo su daljnja razrada teza iz njegove prethodne knjige **Unwirklichkeit unserer Städte**, u kojoj vrlo angažirano i preko niza drastičnih primjera ukazuje na socijalne deformacije novoga grada.

U tom duhu pod njegovim vodstvom obavljena su i dragocjena istraživanja u okviru Odjela za urbanizam na Sigmund Freud institutu u Frankfurtu (skupina istraživača: Heide Berndt, Alfred Lorenzer, Klaus Horn), koja su objavljena u knjizi **Architektur als Ideologie (Arhitektura kao ideologija)**; istraživanja ove grupe nastavljaju se pak na kapitalna djela sociologije moderne arhitekture, od kojih valja spomenuti barem neka: Hans Paul Bahrdt, **Die moderne Großstadt i Humaner Städtebau**; Jane Jakobs, **Tod und Leben grosser amerikanscher Städte**; Kevin Lynch, **The image of city**; Marie Chombart de Lauwe, **Psychopatologie sociale de l'enfant inadapté**; I. Brandt, **Planungsfielbel**; S. Chermayeff and Ch. Alexander, **Community and Privacy**.

Vrlo značajnu ulogu u osvjetljavanju ove problematike odigrali su i časopisi **Bauwelt, Stadtbauwelt i Baumeister**.

Mitscherlich upozorava na manifeste (vrlo često obavezna literatura studenata arhitekture), kojima su se često služili arhitekti, kada su osjećali da ulaze u »strano područje« i kada su polazeći od oblikovnih principa proricali nešto kao ljudsko iskupljenje i »operirali« bez dublje podloge i odgovornosti s terminima kao što su ljudska sreća, ljudsko zdravlje i slično. Kao primjer navodi citat iz **Charte d'Athenes** (koja se pripisuje Le Corbusieru) iz 1932. godine: »Arhitektura se mora obratiti pojedincu i stvoriti prostor za njegovu sreću. Tko bi to mogao učiniti, ako ne arhitekt, koji posjeduje najpotpunije spoznaje o čovjeku?«

Mitscherlich se s pravom pita — odakle arhitektu to znanje koje nitko drugi ne posjeduje, te upozorava na paradoks da su arhitekti doista »sustvaraoci« i okolice za koju milijuni i milijuni ljudi ne pokazuju gotovo nikakvu zainteresiranost.

Zanimljiv je i drugi primjer što ga navodi Mitscherlich; to je programatski članak bečkog arhitekta Adolfa Loosa s početka stoljeća u kojem ovaj u beskompromisnoj borbi protiv ornamenta kaže: »Mi smo prevladali ornament. Mi smo došli u poziciju kada nam ornament nije više potreban. Pogledajte, vrijeme dolazi. Ispunjenje nas čeka. Uskoro će ulice gradova blistati kao bijeli zidovi, kao Sion, sveti grad, glavni grad neba. Ispunjenje će tada biti tu«. Ali unatoč ovoj, bez ikakva sustezanja i respekta formuliranoj misli, i unatoč svim idejama o »svemoćnosti« ipak se mi, 60 godina kasnije, možemo upitati — zajedno s Mitscherlichom — da li su ove do krajnosti »pojednostavljene« i bez ikakve ljubavi oblikovane fasade koje gledamo upravo ono što želimo? I nije li bečki slikar Hundertwasser u pravu kad kaže da moralna ravnodušnost i nepripadnost proizlazi iz funkcionalističke arhitekture. Mitscherlich insistira na historijskim momentima i pri tom s pravom kaže da odstranjivanje ornamenta nije zacijelo posljedica nekog manifesta. Posljedica je to cjelokupnog kretanja, a posebno pojave novih materijala koji su mogli privući pozornost koju je nekada posjedovao umjetnički detalj. Ali dakako to je i rezultat djelovanja raznih profilerskih grupa u čijoj se službi arhitekti vrlo često nalaze.

Upravo takvo kretanje današnjih planera — tj. s jedne strane preuveličavanje vlastite uloge, a s druge, zanemarivanje najelementarnijih spoznaja o čovjeku, jest ono zbog čega se arhitekti vrlo često nalaze u konfliktnoj situaciji; oni »gube bitku« tamo gdje to uopće nije potrebno. A to je ona točka, smatra s pravom Mitscherlich, gdje bi sociolog ili socijalpsiholog morao priteći u pomoć, i ta bi pomoć bila prijeko potrebna. Naše znanje o determinantama ljudske svijsti i ljudskog ponašanja mora se povećati, naglašava Mitscherlich, kako bi se izbjegla sva zavaravanja i samozavaravanja. Pogotovo je to potrebno u društvu koje ide prema sve naglašenijoj nivelaciji izvana, a sve većim gotovo nevidljivim konfliktima iznutra.

Usprkos svim manifestacijama, ostalo je nejasno, kako će i kada oblikovani prostor vezati pojedinca za okolicu. Kada će on prema okolici izazvati ovakav ili onakav stav. Koje su to forme, kojima će se čovjek približiti i na koje će reagirati? Koje su to forme koje ga stimuliraju a koje ga guše? Hoće li se uspjeti pronaći »zlatna sredina« između njih, kada je ukupni kapacitet toliko različit od pojedinca do pojedinca? (Zadaća planiranja okoline, naglašava Mitscherlich, ujedno je i unapređenje integralnih znanosti). Koje su to unutar-

nje konstelacije što čovjeka osposobljuju na određeno djelovanje i koji je utjecaj okolice na oblikovanje naših kritičkih stavova? Što je to što nas čini da nešto volimo ili ne? Takva i slična pitanja postavlja ova Mitscherlichova knjiga. On smatra da se sa sigurnošću zna kako je stabilnost odnosa prema objektu jedan od »najveznijih« elemenata u društvu. A da bi on došao do izražaja, okolica se mora obraćati čovjeku. Ona mora u njemu izazvati znatiželju, i što okolina bude više nagrađivala čovjeka za njegovu znatiželju, te će se on u njoj duže zadržavati. Okolica mora posjedovati kvalitetu »zavičaja«, u kojem je riziko otkrivanja (pustolovine) povezan s osjećajem sigurnosti. Jer, **nepripadnost** je ono što socijalpsihologa mora zabrinuti. Nepripadnost je ono što izaziva razaranje. Čovjek bez doma, kao i životinja bez doma, vrlo je često žrtva agresije.

Zato Mitcherlich postavlja zahtjev da se ostvari prostor, koji bi u sebi imao kvalitetu **zavičaja** (ne u sentimentalnom smislu riječi, nego kao biološki imperativ da svako živo biće treba određenj teritorij za svoj razvoj).

Mladenački kriminal npr. ta stalna popratna pojava u novim naseljima, može se protumačiti i kao nesposobnost tehnificiranog društva da sa svojim osiromašenim izražavajućim formama spriječi »objekt — uništavajuću agresiju«.

Postoji uzročna veza, naglašava Mitcherlich, između organizama koji određuju okolice, odnosno između individuuma koji prima dojmove iz okolice i okolice koja ih projicira, kao i njihove refleksije na međuljudske odnose. Ukoliko čovjek ne posjeduje osjećaj da se kreće u čvrsto oblikovanu prostoru, on će se povući u sebe i postići niži stupanj socijalizacije. Vanjskoj slici realiteta odgovara unutarnji svijet doživljaja, a prema psihologu Hebbu, ograničenje na prostornom doživljaju rezultira nižom razinom inteligencije.

Ovu vrlo oštru kritiku oblikovanja suvremenih naselja Mitscherlich nadopunjuje konstatacijom da nezainteresiranost za okolicu proizlazi i iz monotone života koju ta okolica nameće. Upozorava na **anonimnost** kao jednu od osnovnih karakteristika građanina novih naselja, koji s tradicionalnim pojmom građanina nema nikakve veze. (Heide Berndt to pripisuje modernom funkcionalizmu koji promatra arhitekturu neovisno o historijskim stilovima. Funkcionalizam se predstavlja kao »nehistorijski stil« s bezvremenskim trajanjem. Upravo to nedovoljno vođenje računa o historijskim fenomenima dovodi do gubitka društvenog angažmana). Misliti da se vizionarskim projektima ili funkcionalistički do perfekcije riješenim naseljima može »izliječiti« ljudski rod, velika je iluzija. Anonimnost može biti posljedica neriješenog stambenog pitanja, te s tim u vezi Mitscherlich postavlja vrlo angažirano pitanje — kako se jedno društvo misli konfrontirati sa zahtjevima modernog vremena za stalnim učenjem i svladavanjem informacija kada mu za to nisu omogućeni ni najosnovniji uvjeti.

U 5000 godina svoga postojanja, grad je uvijek predstavljao mjesto, gdje su se sukobljavali privatni i javni interesi, ili su se međusobno dopunjavali. On je bio mjesto koje je najživlje odražavalo klasno ustrojstvo društva. Grad je uvijek pokazivao kako su opći interesi podvrgnuti individualnom (grupnom) ili obrnuto. On je bio jezgra nemira koji su dovodili do povijesnih promjena. Ovdje je rođena predodžba o čovjeku individuumu. Ovdje su se organizirale progresivne i konzervativne snage. Ovdje je odlučena moderna povijest. U gradu su rođene misli bez kojih je moderno društvo nezamislivo. I pitanje

je koje sada postavlja Mitscherlich — hoće li i u budućnosti grad posjedovati kvalitetu prostora podesnu za borbu za progres, i to posebno za onaj unutar-nji, ljudski progres. Ako se, smatra on, planiranje gradova bude odvijalo kao do sada, u to se s pravom može posumnjati.

Mitcherlich tako dolazi na širi socijalno-politički plan i ističe da je zadatak našega vremena koji se ne može mimoći — pronaći put kako moderni grad ne bi bio žrtva kukavičluka, kratkovidnosti, komocije i iznad svega težnje za profitom.

Ali planiranje gradova ne može biti rezultat samo umjetničke inspiracije, bez obzira što svako društvo treba umjetničke forme, a unutar njih i građevinska djela koja će biti njegov trajni simbol; i bez obzira u kojoj će mjeri ta umjetnička forma voditi računa o ekonomskim i tehničkim dostignućima, u njega se najhitnije moraju uključiti znanstvene spoznaje o čovjeku. Grad će u budućnosti, drži Mitscherlich, biti vrijedan toliko, koliko je jaka snaga njegovih građana da se odupru pretjeranom prilagođivanju i intenzitetu vlastita suda koji ih sprječava da se uvijek pretjerano prilagođavaju. Želimo li ljude koji se neće dati apsolutno manipulirati, moramo im dati šansu, a to ovisi i o faktorima koji stvaraju ljudsku okolicu.

Utjecaj ovih upozorenja kao i naprijed spomenute literature na arhitekturu Savezne Republike Njemačke u periodu od 1967. do 1972. već je veoma uočljiv. On se osjeća već i pri formuliranju neobaveznih zadaća, kao što su arhitektonski natječaji — na formalnom provođenju ideja u arhitektonski oblik (Märkisches Viertel, Berlin) kao i pri planiranju najavangardnijih arhitektonskih zadaća (izgradnja akcionog centra »Urbanes Wohnen« u Kölnu arhitekta Ericha Schneidera Wesslinga.

Sociologija moderne arhitekture (Architektursociologie) izučava se danas na nekim univerzitetima u Njemačkoj (Ruhruniversität, Bochum) i sve više se nameće potreba za proširenjem te discipline. Svoj značajan prilog za osvjetljavanje ove problematike dala je upr. i Studiengruppe für Sistemforschung u Heidelbergu. Nekada isključivo specijalizirani arhitektonski časopisi »Bauwelt« i »Baumeister« postaju nosioci misli svih onih koje interesira stvaranje okolice čovjeka, a sociolozi postaju sve više aktivni članovi raznih urbanističkih institucija.

Hrvojka Paljan